

Fehim Nametak, *HISTORIJA TURSKE KNJIŽEVNOSTI*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013., 538 str.

U ediciji Posebna izdanja Orijentalnog instituta u Sarajevu nedavno je objavljena knjiga *Historija turske književnosti* Fehima Nametka. Doprinos je zaista veliki ukoliko imamo u vidu koliko je truda i napora iziskivalo pisanje jednog ovakvog djela, s obzirom na to da je nastanak, razvoj, širenje i egzistiranje turske književnosti vrlo kompleksno pitanje. Naime, ova je književnost nastala i razvijala se na geografski velikoj teritoriji koja se proteže od srednje Azije do Balkana, u periodu dužem od 15 stoljeća, nastajala je na više različitih pisama i pod utjecajem različitih religija. Stoga slobodno možemo reći da je autor ovim djelom mlađim generacijama naučnika, istraživača i studenata olakšao pristup upoznavanju jedne bogate višestoljetne književnosti.

U *Predgovoru* knjige autor ukazuje na potrebu objavljivanja djela ove vrste jer mnogi „neophodni priručnici ne postoje ni danas“, iako su se na prostoru bivše Jugoslavije od 1926. godine počele osnivati katedre za izučavanje orijentalnih jezika. Svjestan kompleksnosti pisanja ovakvog djela te odgovornosti koju ono nosi sa sobom, autor ističe koliko je teško obuhvatiti sve aspekte književnog stvaralaštva nastalog na ogromnoj teritoriji „od Kine i Mongolije do Sredozemnog mora“, posebno s obzirom na činjenicu da je o nekim djelima govorio samo na osnovu literature, budući da nije bilo moguće konsultirati brojne davno pisane izvore. Sve to čini da je ova knjiga „tek početak upoznavanja s ovom prebogatom književnošću i kulturom“.

Prvo poglavlje pod nazivom *Usmena književnost najranijeg perioda* (str. 9-18) obuhvata tzv. period epike u turskoj književnosti. Autor najprije govori o značaju epa/destana i epske kulture, kao i o uskoj vezi nastanka epova sa nastankom mitova, te je upravo zahvaljujući ovim djelima moguće sagledati stanje svijesti, odnosno poimanje svijeta i života drevnih naroda. Kada je riječ o izvorima turske epike, najznačajnije turske epove moguće je pronaći u kineskim izvorima, ali i u hronikama nastalim nešto kasnije. Ovi su destani živjeli vrlo dugo u kulturnom pamćenju turskih naroda, bilježeni kasnije, obogaćeni novim elementima i događajima.

U poglavlju *Turski dijalekti i alfabeti prije islamizacije* (str. 19-22) govori se o turskom jeziku u vrijeme Ujgura, kada je on bio vrlo razvijen i „zreo“ jezik, što upućuje na činjenicu da se formirao nekoliko stoljeća prije ovog perioda. Ovdje su u kratkim crtama date karakteristike starih turskih dijalekata i pisama.

U poglavlju *Islamska civilizacija i Turci* (str. 23-34) autor daje pregled razvoja islamskih disciplina (tefsir, hadis, historija) od prvih početaka te književnog stvaralaštva Arapa i perzijske književnosti prije i nakon pojave isla-

ma. U kratkim su crtama predstavljena glavna obilježja predislamske arapske književnosti, književnosti iz perioda Emevija (Omajada) i Abasija (Abasida) te glavne forme proznog žanra. Kada je riječ o književnom stvaralaštvu Turaka nakon islamizacije, neprikosновенost arapskih jezičkih i književnih normi i poetsko stvaralaštvo perzijskih klasika su dugo bili omiljeni na turskim dvorovima i izvršili presudan utjecaj na stvaralaštvo turskih pjesnika. U ovom poglavlju autor se kratko osvrće i na nastanak i razvoj tesavufske misli koja je, također, utjecala na pjesnike koji su uslijedili.

Poglavlje pod naslovom *Početak islamske turske književnosti* (str. 35-148) obuhvata period od prvog prodora islama na prostore gdje su živjeli turkijski narodi pa sve do perioda Seldžuka. Najstarija turska islamska dinastija bili su Karahanije (Karahanlılar), u čije je vrijeme duhovni i kulturni život doživio pravi procvat. Značajan iskorak u stvaralaštvu ovog perioda učinio je Mahmud Kašgari sa svojim djelom *Divani Lugat-i Türk* (Zbornik turskih narječja) koje je i danas važno ne samo sa filološkog nego i geografskog, historijskog i kulturološkog aspekta. Među autorima ovog perioda Nametak izdvađa i Jusufa Hasa Hadžiba i njegovo djelo *Kutadgu Bilig*, te Ahmeda Jesevija, autora zbirke pobožnih pjesama *Divan-i Hikmet* i začetnika tarikata koji se po njemu nazvao jesevijski.

Period Gaznevija je razdoblje koje se odlikuje daljnjim razvojem nauke, umjetnosti i književnosti. Najznačajniji pjesnici ovog perioda su Minučihri i Ferruhi, a u periodu koji je uslijedio, periodu seldžučke vladavine, dolazi do procvata u sistemu školstva, otvaranja velikog broja medresa, a samim tim i širenja turskog jezika po Transoksaniji, Horosanu, Azerbejdžanu, Anadoliji. Trinaesto stoljeće karakterizira pojava Mevlana Dželaluddina Rumija i njegove *Mesnevijske*, ali i drugih djela, kao i mevlevijskog tarikata, koji je imao izrazit utjecaj na razvoj turske književnosti. U periodu mongolske vladavine ističu se dva autora hronika, Rešiduddina i Džuvejni, dok epsku književnost tog perioda obilježava Džengiznama, destan historijskog karaktera. U poglavlju dalje hronološki slijedi osvrt na razvoj čagatajske književnosti, zatim na turski jezik i književnost u državi Zlatne horde te za vrijeme Timurija i Memluka.

Poglavlje pod naslovom *Razvoj turske sufijiske poezije u Anadoliji* (str. 149-162) osvrt je na razvoj misticizma i nastanak poezije na turskom jeziku sa ciljem širenja tesavufske misli među narodom. Najznačajniji pjesnici ovog razdoblja su: Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza, Sultan Veled, sin Mevlane, te Yunus Emre, jedan od najvećih turskih pjesnika svih vremena, ličnost koja je utjecala na mnoge pjesnike poslije. U ovom periodu nastaje i tzv. hurufijska literatura, te je jedan dio ovog poglavlja posvećen i tome. Dio poglavlja posvećen je razvoju tzv. laičke književnosti i njenom predstavniku Hoci Dehhaniju.

Poglavljem *XIV stoljeće: Osnivanje Osmanskog carstva – razvoj nauke i kulture* (163-194) otvara se predstavljanje perioda višestoljetne osmanske kulture i civilizacije uz kratak pregled poetskih oblika u književnostima orijentalno-islamskog kruga, a autor nas upoznaje sa najznačajnijim predstavnicima osmanske književnosti XIV stoljeća i glavnim osobenostima njihovog stvaralaštva te formi mesneviye i njenim sadržajima.

U poglavlju *XV stoljeće: Političke i kulturne prilike u Osmanskom carstvu* (195-240), osim kratkog historijskog osvrt na ovaj period, predstavljene su najznačajnije mesneviye osmanske književnosti XV stoljeća i njihovi autori, zatim gazavatname - historije u mesnevi stihovima koje govore o osvajanjima, ruzname - dnevnicima o svakodnevnom životu na dvoru - te životopisi evlija. Na kraju su spomenute i pjesničke tezkire, kao važni izvori za proučavanje osmanske književnosti.

Poznato je da je XVI stoljeće period uspona Osmanskog carstva, period blagostanja te napretka književnog i umjetničkog života u Carstvu. Tom periodu posvećeno je poglavlje *XVI stoljeće: Kulturne prilike u Osmanskom carstvu* (241-276). U osmanskoj književnosti tog doba nezaobilazna su dva imena osmanske književnosti ovog doba: Fuzuli, pjesnik iz pograničnog dijela Carstva, mistik, i Baki, dvorski pjesnik, čije su sve pjesme o ovosvjetskim uživanjima. Uz njihov život i stvaralaštvo predstavljeni su i ostali autori XVI stoljeća. Na kraju ovog poglavlja dat je i kratki osvrt na divansku prozu 16. stoljeća.

Pod naslovom *XVII stoljeće: Dekadencija nauke i kulture u Osmanskom carstvu* (277-296) predstavljeno je sedamnaesto stoljeće kao period kada Osmansko carstvo počinje stagnirati. Ta se stagnacija ogleda u svakom segmentu kulturnog i političkog života. U sistemu obrazovanja dolazi do velikih promjena, dolazi do pojave propovjednika, tzv. *kadizadeler*, koji su svojim fanatizmom uveliko doprinijeli nazadovanju intelektualnog života u Carstvu. Ipak, među intelektualnom elitom XVII stoljeća izdvaja se nekoliko značajnih imena, od Katipa Čelebija, preko Hezarfen Husejin-efendije, putopisca Evlije Čelebija, do pjesnika Šejhu-l-islama Jahje, Nef'ija, Nešatija, Nijazî-i Misrija, Jusufa Nabija i našeg pjesnika Sabita Užičanina.

U desetom poglavlju *XVIII stoljeće: Prodor evropskih ideja u osmansko društvo* (297-312) obrađen je tzv. Period lala, u kojem se kao najznačajniji pjesnici spominju Nedim i Ahmed Hatem Bjelopoljak, a zatim su predstavljeni i pjesnici postklasične divanske poezije, Sunbulzade Vehbi, Šejh Galib, Erzurumlu Ibrahim Hakkı.

Uporedo sa divanskom književnošću visokih slojeva društva razvijala se i usmena narodna književnost. Njoj je posvećeno poglavlje *Usmena književnost osmanskog perioda u Anadoliji* (313-330). Kao najznačajnije forme ove narodne poezije, Nametak spominje forme mani i košma, a posebno opisuje

odraze tursko-bizantskih ratova u narodnoj književnosti i epove poput *Battalname*, *Danišmendname* i *Knjigu Dede Korkuta*.

Poglavlje *Reforme u kulturi* (331-370) osvrt je na pojavu štamparstva u Osmanskom carstvu, pojavu tanzimata i reformi i promjena koje je on donio sa sobom. Među najznačajnijim imenima iz perioda tanzimata Nametak predstavlja život i djela Šinasija, Namika Kemala, Zija Paše, Redžai-zadea Mahmuta Ekrema, Ahmeta Midhat-efendije, Sezaija, Ahmeta Vefik-paše i Muallima Nadžija.

U ovom poglavlju posebno su obrađeni pisci posttanzimatskog perioda - Nabi-zade Nazim, Ali-bej, poznati leksikograf Šemseddin Sami, Ahmed Dževdet-paša i drugi te tradicionalisti - Leskofčali Galip, Hersekli Arif Hikmet (Ali-beg Rizvanbegović Stočević) i dr. Počeci moderne književnosti ogledaju se u krugu književnika okupljenih oko časopisa *Servet-i Fünûn* (Bogatstvo umjetnosti) u kojem saraduju mnogi afirmisani pjesnici i romanopisci poput Tefvika Fikreta, Džemala Šehabeddina, Sulejmana Nazifa, Halita Zijaa Ušakligila i dr.. Nakon zabrane ovog časopisa 1901. godine, nastupa tzv. period šutnje, da bi 1908. godine došlo do osnivanja novog društva i pokretanja časopisa *Fecr-i Ati* (Zora budućnosti). Na čelu društva je bio poznati romansijer J.K. Karaosmanoğlu. Društvo uspijeva povezati dva toka moderne turske književnosti, *Edebiyat-ı cedide* (Nova književnost) i *Milli Edebiyatı* (Nacionalna književnost), a predstavljeni su i neki od autora pripovijetki i romana tog vremena.

Poglavlje pod naslovom *Nacionalna književnost i jezik* (371-420) osvrt je na generaciju rođenu krajem 19. stoljeća, čije je zalaganje na polju „turskog nacionalnog jezika, književnosti, umjetnosti, kulture, političkog života“ neupitno. Najznačajniji među njima su: Zija Gokalp, Omer Sejfettin, književnica Halide Edip Adivar, Rešat Nuri Guntekin, Husejin Rahmi Gurpınar koji su svojim romanima nastojali kritizirati „nedostatke društva i individualne slabosti“. Pravcu tradicionalista pripadaju Abdulhak Šinasi Hisar, Jahja Kemal Bejatlı, Pejami Safa i Ahmet Hamdi Tanpınar.

U okviru ovog poglavlja predstavljena je *Književnost s tematikom religioznog osvješćenja* (414-420), koja je nastala kao reakcija na književno stvaranje socrealističkog, često laicističkog karaktera. Predstavnici ovog pravca su: Mehmed Akif Ersoj, Nedžip Fazıl Kısakurek, Erdem Bajazit i dr.

Posljednje poglavlje knjige nosi naslov *Književni pravci XX stoljeća* (421-488), a obrađuje savremene tokove turske književnosti. Radi se o hronološkom pregledu moderne turske književnosti, koja počinje pojavom Nazima Hikmeta. U ovom poglavlju ukratko su predstavljene osnovne karakteristike i ideja pokreta *Prvi Novi* (Birinci Yeni), *Drugi Novi* (İkinci Yeni) i autora koji su pripadali tim pokretima, predstavnici socrealizma, autori historijskog romana, predstavnice ženskog pisma, postmodernisti i, konačno, autori

drame. U ovom poglavlju susrećemo se sa brojnim poznatim imenima savremene turske književnosti sve do nobelovca Orhana Pamuka.

Posljednje stranice ove opsežne *Historije turske književnosti* donose *Selektivnu bibliografiju* (489-492) te *Imenski registar* (493-518).

Ovim prikazom smo željeli predstaviti cjelovit pregled turske književnosti kod nas te ga preporučiti ne samo onima koji su svojim naučnoistraživačkim radom vezani uz oblast turkologije i kojima će ovakva studija nesumnjivo biti od velike pomoći kao važan priručnik nego i široj čitalačkoj javnosti koja će prvi put biti u mogućnosti studioznije upoznati bogatu tursku književnost.

Madžida Mašić